

Lakatos Adél: Neogótikus templomépítészet a Bácskában.

A szabadkai Szent Rókus, Szent György és a kelebiai Szent Anna templomok bemutatása a levéltári dokumentumok tükrében

(Előadás szöveg vetített dia melléklettel, elhangzott Szabadkán, 2021. december 10-én, a *Historikus építészet és műemlékvédelem* című konferencián)

1. dia. Előadásomban három bácskai, neogótikus templom, a szabadkai Szent Rókus, Szent György és a kelebiai Szent Anna templom történetét szeretném vázlatosan bemutatni, melyek a térség szakrális örökségének szerves részét képezik. Építéstörténetükkel kapcsolatban több pontatlanság is szerepel a szakirodalomban. A kérdéses adatok a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban őrzött dokumentumok segítségével tisztázhatóak.

2. dia. A 19. század derekán látványos fejlődésnek induló Szabadkán és a hozzátartozó, kiterjedt tanyavilágban a római katolikus hívek lelkipásztori ellátása komoly nehézségekbe ütközött. Ezzel kapcsolatban Haynald Lajos érsek báró Orczy Béla belügyminiszterhez intézett levelének egy részlete olvasható a dián. Ebből kiderül, hogy Szabadkán a főegyházmegye egyetlen templomát, a Szent Terézt látogathatta a város 70 ezer főt számláló lakossága. Mellette, ez ugyan nem szerepel a levélben, mivel szerzetesi épület volt, a ferencesek gondozásában álló templom állt még nyitva a hívek előtt.

3. dia. Nagy szükség volt tehát a szabadkai külvárosi templomok felépítésére. Ez azonban csak majd 70 év vajúdás valósulhatott meg. A Helytartótanács először 1823-as leiratában sürgette, hogy a kegyúr, a város gondoskodjon templomokról a Szent György és Szent Rókus külvárosi részekben lakó római katolikus hívek számára. Az ismétlődő felszólításoknak azonban semmi hatása nem volt. Több városi közgyűlésen is előkerült a külvárosi templomok építésének ügye, de konkrét lépések 1884-ig nem történtek. A helyzet rendezését elsőként a kalocsai érsekség igyekezett előmozdítani, amikor is 1841-ben megalapította a külvárosban a Szent György és a Szent Rókus plébániát. 1884-ben a városi közgyűlés kimondta, hogy pályázatot kell kiírni a két külvárosi templom terveinek elkészítésére vonatkozóan. A városatyák több pontban fogalmazták meg az ezzel kapcsolatos elvárásaikat. Ebből láthatnak egy részletet a dia alján. Megállapították az építendő templomok méreteit, 614 m²-ben, valamint kimondták, hogy az egyiknek gótikus, a másiknak román stílusban kell felépülnie.

4. dia. Haynald érsek azonban szűkösnek találta a megállapított méretet és a templomok nagyságának megállapításánál, a világegyházban elterjedt számolási módra hivatkozott, miszerint egy-egy plébániánál a hívek harmadát vették ténylegesen templomba járónak. Egy főre pedig 9 négyszögölt számoltak. Ezt szorozták meg a templomba járónak tekintett hívek számával. Eszerint a 6018 hívőt számláló Szent György plébánia esetében 802 m²-es templom emelését, a Sándor filiával együtt 6863 hívőt számláló Szent Rókus plébánia esetében ez 914 m²-es templom építését kérte a várostól. A dia bal oldalán látható aktafelzeten a templomok pontos méretének megállapításához kért segítséget érseki helynöke, Majorossy János püspök az érseki aula egyik, területi számításokban jártas munkatársától. A jobb oldalon pedig egy levélrészlet látható, mely Haynald érsek véleményét taglalja a templomok méretével kapcsolatban. Szabadka városi közgyűlése csak 1886-ban tárgyalta újra a külvárosi templomok építésének kérdését, ekkor elvetették az érsek javaslatát. Kalocsa főpásztora ezek után írta meg, fentebb már idézett panaszos levelét Orczy Béla belügyminiszternek.

5. dia. Egy újabb idézet olvasható ebből a levélből. *„Ha Afrika belsejében a vadnépek között fakápolnák emeltetnek: -írta Haynald érsek- ezen senki meg nem ütközik; de hogy Szabadkán, honunk egyik legtekintélyesebb és leggazdagabb városában félszerszerű helyiségek használtassanak templomokul: ezt a város méltósága, és az utolsó időben rohamosan fejlődő külső csinossága és díszje nem engedheti meg”* A szabadkai külvárosi hívek ugyanis templomaik felépítéséig a korábban iskolai célokra emelt, imaházzá átalakított épületeket látogatták. Ezek azonban a 19. század derekára már nagyon rossz állapotban kerültek. Kállay Albert főispán, aki szíven viselte a Szent Teréz plébániatemplom felújításának az ügyét, 1888 áprilisában személyesen látogatott el Szabadkára, ahol *„mintegy 30 emberből álló értekezletet hívott egybe, és előadta miszerint*

szándéka egy részt lovaskaszárnyát, törvényszéki palotát, ártézi kutat építeni, ez által az iskolákat kellőleg elhelyezni, másrészt a Sz Teréz egyházat és plébániát kijavítani...". A külvárosi templomok építésének ügyét ekkor határozatlan időre elhalasztották. 1888-ban úgy tűnt tehát, hogy az építés ügye teljesen zátonyra futott.

6. dia. 1890-ben újabb akadályok is adódtak. A városi közgyűlés két iskola építését határozta el, a külvárosi templomok számára kijelölt telkeken. A városi kisajátítás útján szerzett telkek telekkönyvi bejegyzésének részlete látható a dián. Ez ellen a közgyűlésen Mamuzsich Mátyás, a Szent Teréz plébánosa tiltakozott. Kérte olyan tervvázlat kiadását, melyen látszik, hogy a tervezett iskolák építése mekkora területet foglal majd el a templomtelkeken. Mamuzsich Lázár polgármester megtagadta a tervvázlat kiadását és ezt a mérnöki osztálynak is megtiltotta. Időközben meghalt Haynald Lajos kalocsai érsek. Utóda, Császká György 1892-ben írt az ügyben a polgármesternek. Ekkor értesült arról, hogy a Szent Rókus templom telkén már meg is kezdődött az iskola építése. Császká fájlalta, hogy így az építendő templomot majd egy jóval kisebb tér veszi majd körül. Végül egy kompromisszumos megoldás született. A rókusai hívek által használt imaház telkét, ahol a város óvodát kívánt továbbiakban létesíteni, átengedte az egyháznak a később emelendő új plébánia számára. Így a régi plébániaépület elbontásával az építendő templom körüli teret is tágasabbá tudták tenni. A szabadkai városi közgyűlés 1893-ban végül kiírta a pályázatot és két tervet el is fogadott a beérkezettek közül, némi módosítással. A Szent Rókus templom esetében Hofhauser Antalét, a Szent György templom esetében pedig Hoepfner Guidó és Keresztes István tervét. Mindkét tervezeten neogótikus templom szerepelt.

7. dia. A Szent Rókus templom alapozását már 1894 novemberében el is kezdték. Alapkövét 1894. november 24-én tették le. A Szent György templom alapozása azonban csak 1895 tavaszán indult meg. Ugyanis Szent György templom építési munkálatait az előirányzott 80.000 forintért ugyanis nem vállalta senki. A legalacsonyabb díjjal pályázó költségvetése is meghaladta a 100.000 forintot. A város ezért úgy döntött, hogy a tervet visszaadja a készítőnek „*redukálás*” céljából. Az új pályázatot pedig csak 1895. januárjában írta ki újra a város.

8. dia. A Szent Rókus templom építése 1895 szeptemberében már befejezéséhez közeledett. 1896-ban pedig elkészült a „*stylnek*” megfelelő berendezése is, a korszak elvárásainak megfelelően, a stílusegységre törekedve, neogótikus stílusban. A belső berendezéssel kapcsolatban Mokossay plébános több külföldi és hazai művésszel, ill. kegyesgyártóval is tárgyalt, akiknek termékei ismertek és közkedveltek voltak az országban. Mokossay szívesen készíttetett volna carrarai márvány oltárt. Ez ügyben tárgyalt is Tóth István budapesti szobrásszal. Ezt azonban elvetette drágasága miatt. A felmerült dél-tiroli mesterek, Adolf Vogl-, Johann Baptist Purger-, Ferdinand Stuflesser- és Christian Malknecht-műhelye közül végül a hajósi (kalocsai egyházmegyei) születésű, majd a pécsi egyházmegyében nagy karriert befutó Troll Ferenc püspök javaslatára a főoltárt Malknechtől rendelte meg a plébános. A főoltár és relífiái láthatóak a dián: Szent Rókus szobra és a Melkizedek áldozatának és az Utolsó vacsora jelenetének ábrázolásai.

9. dia. A főoltár menzájának evangélista alakjait a szembe miséző oltár kialakításakor helyezték át oda.

10-12. dia. A Szent Miklós, a Szent József, a Keresztre feszítés és a Szűz Mária mellékoltárok, a szószék és a keresztelőkút Ferdinand Stuflesser műhelyében készültek. Stuflesser készítőjegyét láthatjuk a Szűz Mária mellékoltár oldalán. A szabadkai megrendelések Stuflessernek ismertséget hoztak a Bácskában, ettől kezdve több megrendelést is kapott innen.

13. dia. A gyóntatószéket a szabadkai Kósa István építész tervezte.

14. dia. A festett üveglablakok Ligeti Sándor műhelyéből érkeztek. A Bácska kevés, épségben megmaradt vitrázsai közé tartoznak.

15. dia. Historizáló részletek.

16-17. dia. Szent György templom építési munkálatai 1895-ben kezdődtek meg. 1896 szeptemberében már a toronykereszt elhelyezésére kért engedélyt Mamuzsich Félix plébános. 1897 februárjában már arról tudósította főpásztorát, hogy az építkezés 5-6 héten belül be fog fejeződni.

18. dia. Az Érseki hatóság kérdésére, hogy milyen lépéseket tett eddig a templom berendezésével kapcsolatban, a plébános azt válaszolta, hogy addig nem akart semmit megrendelni, amíg nem látta, hogy mik a tapasztalatok a Szent Rókus templom berendezésével kapcsolatban.

Úgy tűnik az oltárok elnyerték tetszését. A főoltár és a keresztút stációképeinek készítésével ő is a dél-tiroli Christian Malknechtet bízta meg.

19. dia. A Jézus Szent Szíve és a Szeplőtelen Szűz Anya tiszteletére szentelt két mellékoltár, a keresztelőkút és a négy egyházatya (Nagy Szent Gergely, Szent Ágoston, Aranyszájú Szent János és Szent Jeromos) reliefjével díszített szószerk Ferdinand Stuflesser műhelyéből érkezett. Stuflesser szerződésének másolata látható a dián. Viszont a Réta és Benedek céggel nem volt maradéktalanul elégedett Mamuzsich Félix. A Szent Rókus templom Réta és Benedek-től vásárolt gyertyatartóin ugyanis a feketedés jeleit látta. Így ő az oltárgyertyatartókat a harangokat is szállító Bodicsi Sándortól rendelte meg. Később azonban megennyhült az említett cég iránt, mert több egyházi felszerelést is, többek között monstranciát, füstölőt és dián látható öröklámpát is tőlük rendelte meg.

20. dia. Stuflesser készítőjegyének magyarosított változata látható a Jézus Szent Szíve mellékoltár oldalán.

21. dia. A 19. század derekán nemcsak Szabadka katolikus lakosságának, hanem a településhez tartozó, kiterjedt tanyavilágban élő, mintegy 32 000 hívő lelkipásztori ellátásának rendezése is egyre sürgetőbb feladattá vált. Majorossy János érseki helynök Császka György érseknek írt jelentésében egyenesen így fogalmazott: *„mélyen elszomorító és az egész országban sehol sem található kínai állapotokat”* tapasztalt a szabadkai szállásokon. Elsőként a pusztai templomok közül a kelebiai Rédl-kastélyhoz csatlakozó, neogótikus Szent Anna templom épült fel, köszönhetően a mélyen vallásos kegyúr, báró Rédl Béla bőkezűségének. A báró 1892-ben határozta el, hogy bővíti a kelebiai kastélykápolnát. Eleinte kisebb nagyságrendű felújításban gondolkodott. 1893-ban azonban már ezt olvashatjuk a munkálatokkal kapcsolatban a Historia Domusban: *„1893-ban Mélt. Báró Úr a régi tornyot és az oltár után való falat egész alapjáig lebontatta, hogy a templom elő- és hátsó részét meghosszabbítsa, az egészet építészeti egységes gót stílusú széppé és a tornyot kijebbe hozva magasabbra építse, az oltárt hátrább és ezt is teljessé tegye”* Tervezőjeként Wagner Károly neve szerepel a Historia Domusban. Ezt az adatot aztán a szakirodalom is átvette. Valójában a Wagner-építészcsaládnak nem volt Károly keresztnevű tagja. Id. Wágner János viszont korábban már több megbízatást is kapott Rédl Bélától. Így feltehetően ő készítette a tervek Rédl Béla elképzelései alapján.

22. dia. A templom kőanyagának faragása és csiszolása a helyszínen történt Carlo Sporeni udinei szobrászművész irányításával. Az épület külső és belső kialakítására az apró részletekre is ügyelő figyelmesség jellemző. Az épület tetejét a Zsolnay-gyárban készült színes majolikacseréppel borították. Az oltárok carrarai fehér márványból készültek. A főoltár Szent Annát és Szűz Máriát ábrázoló szobra a dél-tiroli szobrász, Franz Tavella műhelyéből érkezett. A kereszthajó északi szárába Szent Kereszt oltára került. A főhajó déli falából vasráccsal elzárt, Skóciai Szent Margitnak szentelt kis kápolna nyílik.

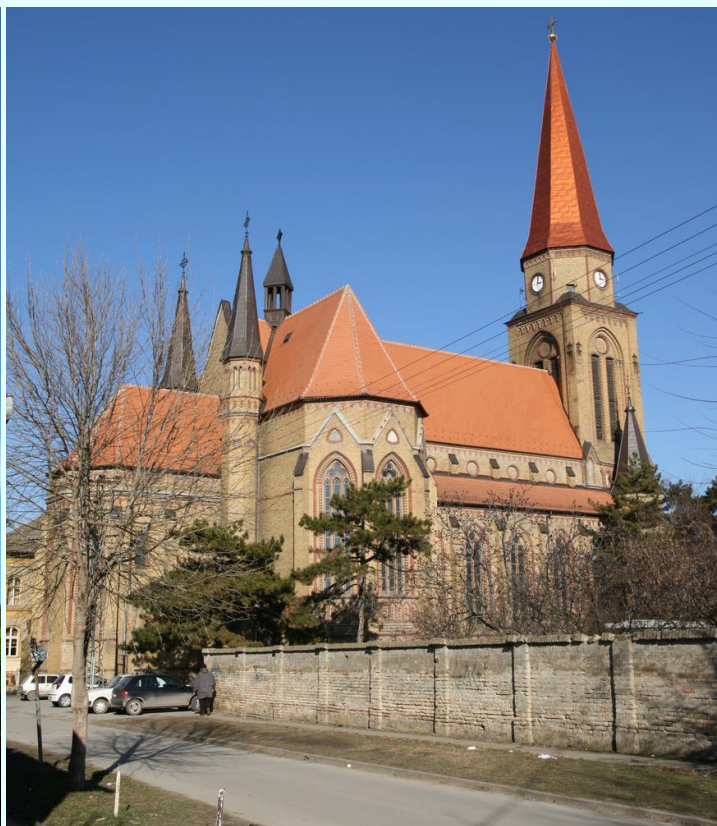
23. dia. A templom üveglakái ismeretlen olaszországi műhelyben készültek.

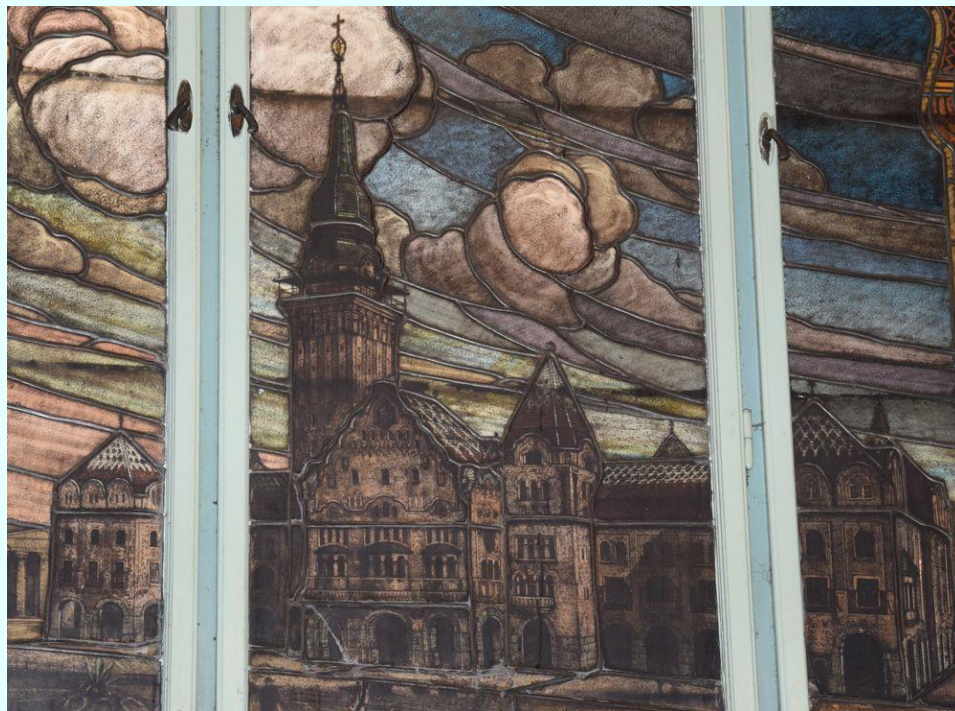
24-25. dia. Rédl Béla számos műkincset vásárolt a templom számára. A karzat mellvédjeit pl. Olaszországban beszerezett cassonek (kelengyeládák) oldalából alakíttatta ki. A báró a család tulajdonában lévő ereklyét is a templomban helyezte el. A Szent Anna ereklye számára szintén Olaszországban vásárolt ereklyetartót.

26. dia. Dél-német, 15. század utolsó harmadából származó Kálvária töredéke.

27. dia. Végezetül engedjenek meg nekem még egy zárógondolatot. Ez az előadás és a hozzá kapcsolódó tanulmány nem születhetett volna meg, ha a 2016-ban nem indul meg a Kalocsai Főegyházmegye Levéltárban az a forrásfeltáró munka, melynek célja az építés-felszerelés-egyházművészet témakörökkel kapcsolatos iratok feltárása, egy tematikus segédlet készítése. Jelenleg 123 plébánia 1867-1944 közötti iratanyagának 128 ezer képfelvétel már elérhető a levéltári honlapon keresztül. A kiválogatott iratok adatait Excell-táblázatban összegezzük. A sok kutatói megkeresésnek köszönhetően Szabadka és Zombor feldolgozása is kész van, itt a feudális kori iratokat is átnéztük és digitalizáltuk. A feldolgozás jelenleg egyébként Regőcénél tart. A tervek szerint, ha plébániák polgári kori iratanyagát kiválogattuk és digitalizáltuk, a feudális kori rész fog következni. A már elérhető, digitalizált állományok áttekintő táblázata letölthető a levéltári honlapról.

**Neogótikus templomépítészet a Bácskában.
A szabadkai Szent Rókus, Szent György és a kelebiai Szent Anna templomok
bemutatása a levéltári dokumentumok tükrében**

„Ugy hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy sok ott (Szabadka) észlelt bajoknak egyik főbb forrása abban is keresendő, hogy a 70000 katolikus lakost számláló városnak csak egyetlen temploma van (Szent Teréz plébániatemplom) az is roskadozó félben, hol a hívek kellő lelki gondozása, vallási oktatása és ellátása teljes lehetetlen. Szabadka városát annyi sok éven keresztül elmulasztott kegyúri kötelességének pontos teljesítésére és az elodázhatlanul szükséges két külvárosi templom mielőbbi fölépítésére sikerrel kötelezni méltóztatssék” Haynald Lajos érsek levele 1888-ban báró Orczy Béla belügyminiszterhez

A szabadkai külvárosi templomok építése Kronológiai áttekintés

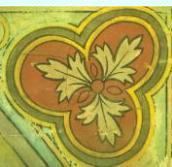
- A Szent György és Szent Rókus templomok építését 1823-ban sürgette először a Helytartótanács
- A két plébánia alapítása: 1841.
- 1884: Szabadka pályázatot hirdetett a két templom terveinek elkészítésére. Méreteiket 614 m²-ben állapította meg. Az egyik templomot gótikus, a másikat román stílusban kívánta felépíttetni. A Szent György plébánia területén 6018 hívő, a Szent Rókus területén (Sándor filiával együtt) 6863 hívő élt. Haynald Lajos érsek kicsinek találta a templomok tervezett méretét.

A pályázatban kiteendő lenne :

1-ör. Hogy az építendő két templom egyike szt. György, a másika szt. Rókus külvárosban fog emeltetni.

2-or. Hogy a kérdéses templomok belső nagysága akkora legyen, mint a nagy templom kétharmada, az az 614 ☐ méter.

3-or. Hogy az egyik templom góth, a másik pedig román stylben lesz építendő, ami azonban ki nem zárja azt, hogy ha valamely tervezet, habár nem a mondott stylben épült, jobb és czélszerűbbnek találtnék, elfogadható ne legyen.

Kérem szives kedjék
e lapra isni:

1. hány négyszöglet
tesz ki: 614. □ méter?
= 170.75^m ö.l.s.

2. hány □ méter tesz
ki: 223. □ ö.l.? = 801.9^m méter

3. hány □ méter tesz
ki: 254 □ ö.l.? = 912.88^m méter

Majorszeg

is, semelőtt tartandó. - Helyhat, a min a bíróknak érsek-
úr nem hittelkedik, a város körönsege egy házi szükség-
nek valódi kielégítését tartja semelőtt, a próban levő tem-
plomok a bíróknak érsek úr nézete szerint oly nagyságba-
volnának építendő, hogy a szent György plébania tem-

plom belső terjege legalább 80^m méter a szent Rokusi
jedig 914^m méter legyen. Emélfogva mielőtt a kezdetben
említett körgyűlési határozat iránt érdemileg, intézked-
nem az iratok visszaküldése mellett felhívom a város
közönseget, hogy a kérdéses templom építési ügyét a bi-
róknak érsek úr által tett, a fentebbiekben elő adott ér-
sevével figyelembevételével, újból tárgyalás alá vegye, ex-
ügyben hozandó határozatát ide mutassa be. Budapes-
ten 1884. évi november hó 11. én a miniszter megbirá-
sából Lukács György s. k. miniszteri tanácsos. A má-
nolat hitelesül Wally s. k. igazgató.

A másolat hitelesül:

Kompe Olajos
igazgató.

„Ha Afrika belsejében a vadnépek között fakápolnák emeltetnek: ezen senki meg nem ütközik; de hogy Szabadkán, honunk egyik legtekintélyesebb és leggazdagabb városában félszerszerű helyiségek használtassanak templomokul: ezt a város méltósága, és az utolsó időben rohamosan fejlődő külső csinossága és dísze nem engedheti meg” Haynald Lajos érsek levele 1888-ban báró Orczy Béla belügyminiszterhez

- 1886: a városi közgyűlés ekkor tárgyalta újra a külvárosi templomok ügyét. Elvetették a nagyobbítást.
- 1888: Kállay Albert főispán elnökletével a városi közgyűlés megszavazta a Szent Teréz plébániatemplom felújítását. Kállay tervezte még lovaskaszárnya, törvényszéki palota, ártézi kut építését, az iskolák elhelyezésének megoldását is. A külvárosi templomok építését elhalasztották.

Másolat.

A szabadkai e. f. törvényszék telekkönyvi hatóságához tartozó

Telekjegyzőkönyv kivonata
szabadka 579. sz. áru

A. Birtok állási lap.

M. 1037

B. sz.	H. sz.	Catastra lis hold.	öl	Jegyzet
1.	633	Dörfl, zinn	—	—
2.	1613	"	—	—
3.	3973	"	—	450
4.	3850	frindl	—	—
5.	8687	"	—	—

- 1890: a templomtelkeken iskolákat kívánt építeni a város. A munkálatok az építendő Szent Rókus templom telkén meg is kezdődtek.
- 1893: Két terv kiválasztása.
- 1894: Szabadka városa pályázati felhívást tett közzé az *Építő Iparban* a külvárosi templomok építési munkáival kapcsolatban

A Szent Rókus templom

- Tervezője: Hofhauser Antal
- Alapozása 1894 novemberében kezdődött
- Alapkőletétel: 1894. november 24.
- 1895. október 4-én átadták a híveknek
- Ünnepeles megáldása: 1896. december 20-án
- „Stílszerű” berendezése 1896-ban készült
- Mokossay Mátyás plébános több hazai és külföldi kegyeszergyártó céggel is tárgyalt

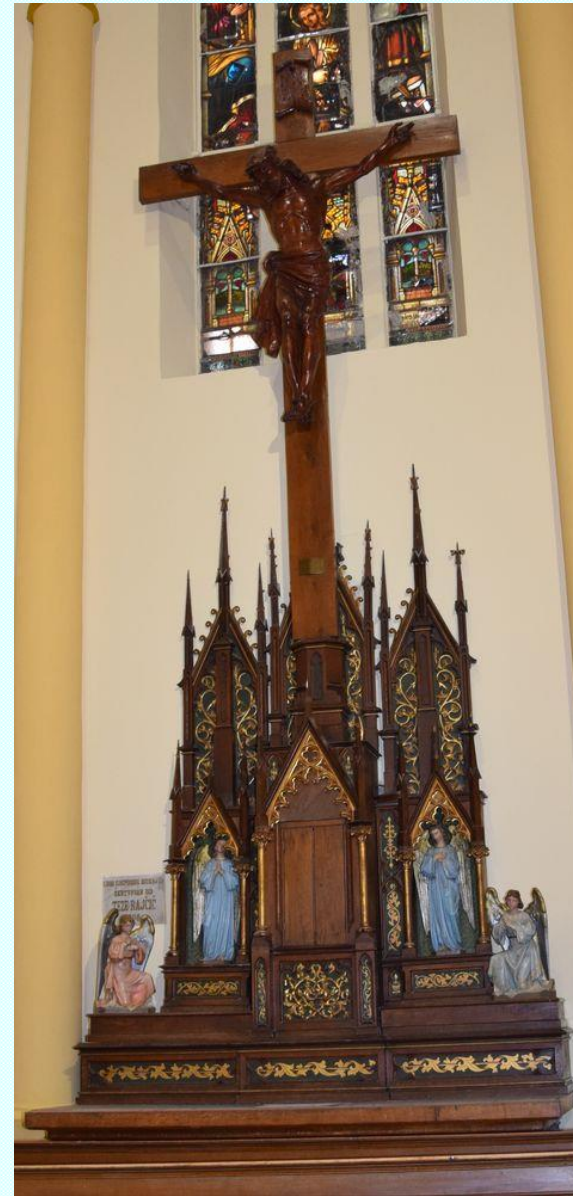

Christian Malknecht
műhelye
Dél-Tirol, St. Ulrich

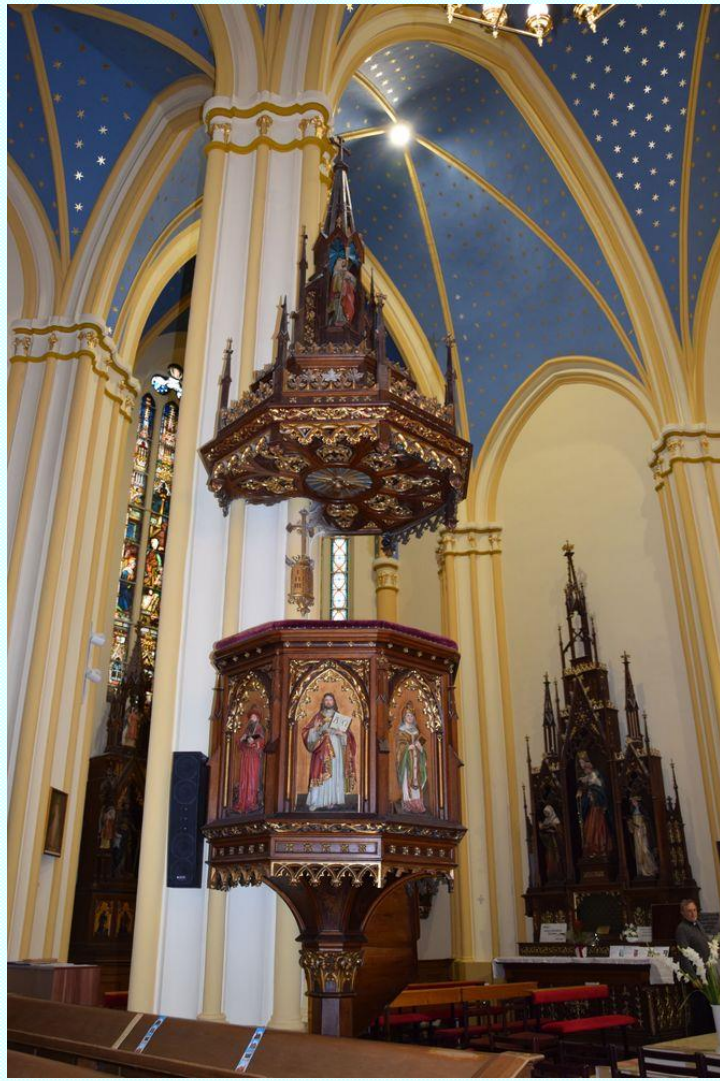

A főoltár szembemiséző
oltárra áthelyezett,
evangélistákat ábrázoló
reliefjei

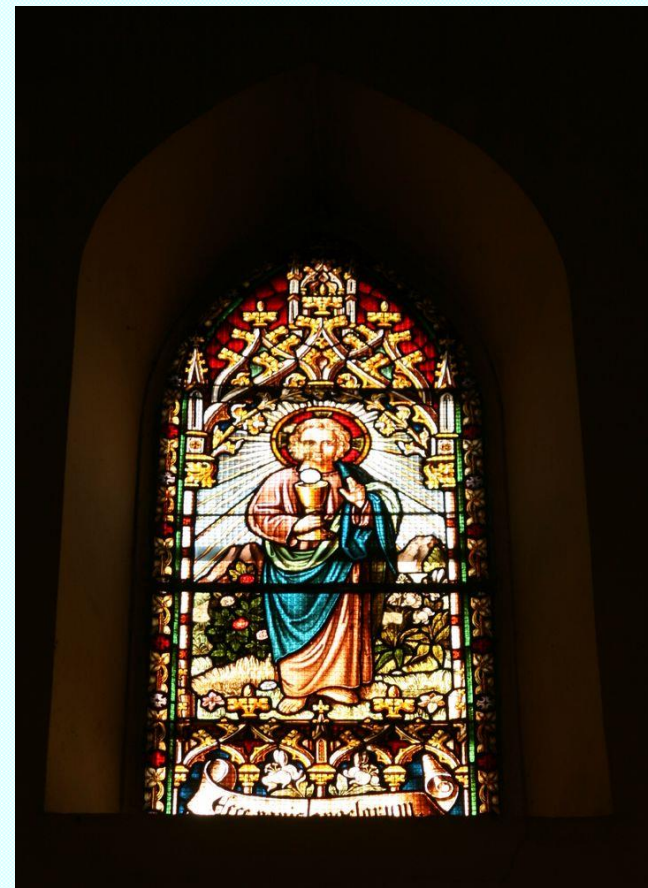

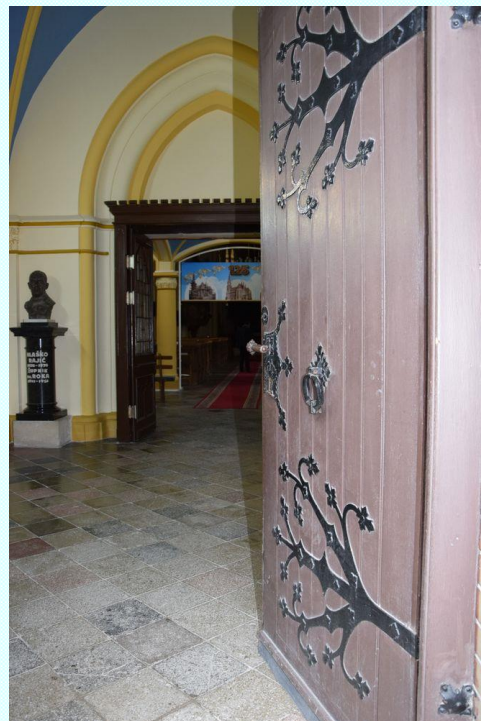
ISTEN
DICSŐÍTÉSÉRE
EZEN
GYONOSZÉKET
TERVEZTE
ÉS
ÉPITETTE

KÖSHISTVÁN
GYAKORLATI
MŰÉPÍTÉSZ
SZABADKÁN
1896
EZREDEVBEN

Ligeti Sándor
üvegablakai

Historizáló részletek

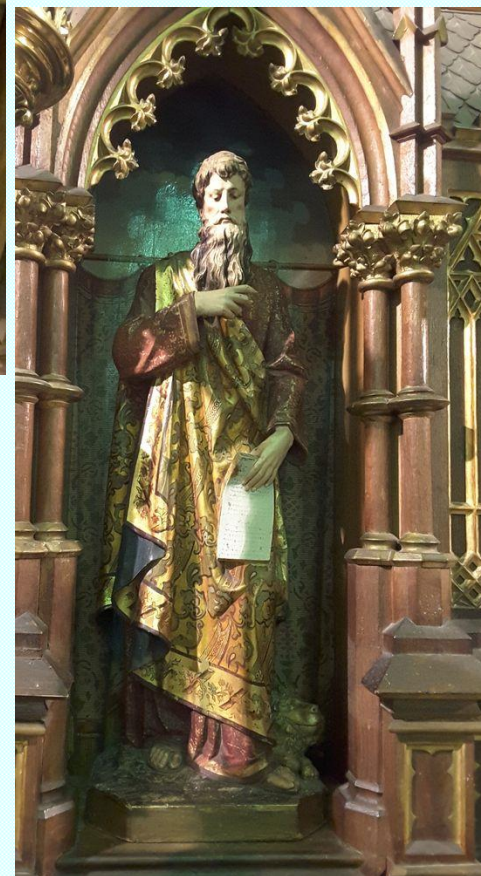

A szabadkai Szent György templom

Christian Malknecht
műhelye
Dél-Tirol, St. Ulrich

A large, ornate, golden monstrance (ostensorio) stands prominently in a church. The monstrance is highly detailed, featuring a tiered structure with a red velvet cap at the top. It has several niches containing figures, likely saints or the Virgin Mary, and a central circular medallion. The base is decorated with intricate carvings and a large circular medallion. To the left, a stained glass window with colorful patterns is visible. To the right, a wooden altar structure with a statue is partially seen. In the foreground, a small framed picture of a religious scene and a vase with dried flowers are on a table.

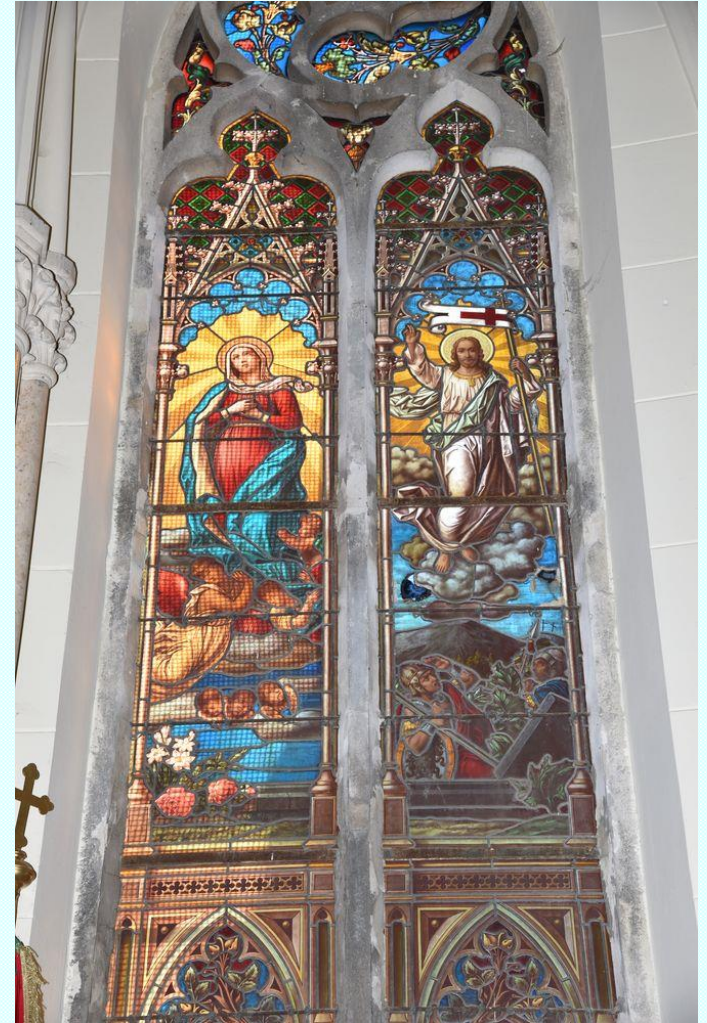
A kelebiai (tompai) Szent Anna templom: az ékszerdoboz, a „Mátyás-templom kicsinyített mása”

- Építtetője: báró Rédl Béla
- Építés ideje: 1893-1905 között épült
- Tervező: id. Wagner János (Károly?)
- Az első templom, mely a tervezett szabadkai pusztai templomok közül felépült a 19-20. század fordulóján

A carrarai márványból készült főoltár. Carlo Sporeni udinei szobrász munkája.
A főoltár Szent Anna a gyermek Máriával szobrát a dél-tiroli Franz Tavella készítette.

A Szent Anna templom üvegablakai. Ismeretlen olaszországi műhely.

Szent Anna ereklyetartója. 16. század, Itália.

**Középkori kálváriajelenet
szobrai: Szűz Mária és
Keresztelő Szent János
(15. század utolsó harmada)**

Építés-felszerelés-egyházművészet. A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár tematikus segédlete

- 2016-ban kezdődött a forrásfeltáró munka a KFL 1867-1944 közötti plébániai iratanyagában.
- A kiválogatott iratok adatait Excell táblázatban rögzítjük és digitalizáljuk.
- Jelenleg 128 ezer képfelvétel, azaz 123 plébánia, témával kapcsolatos, kiválogatott iratanyaga érhető már el a levéltári honlapon keresztül: **E-kutatás, Matricula-Historia online alatt.**
- A feldolgozás előrébb tart: Regőce.
- Szabadka és Zombor is kész van, itt a feudális iratanyag is feldolgozásra került.
- Tervek: a polgári kori rész feldolgozása után a feudális kori rész feldolgozása kezdődik meg.
- A már elérhető digitalizált állományok áttekintő táblázata letölthető a levéltári honlapról.

KÖSZÖNÖM A FIGYELMET!